

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 2 października 2020 r.

Poz. 7336

Elektronicznie podpisany przez:

Karina Ewa Wiśniewska

Data: 02.10.2020 09:54:43

UCHWAŁA NR XXIII/191/2020 RADY MIEJSKIEJ W DĄBIU

z dnia 22 września 2020 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na latach 2020 – 2023

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tj. Dz. U. z 2020 r. poz. 713) oraz art. 87 ust. 1, ust. 3, ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282) po uzyskaniu pozytywnej opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Miejska w Dąbiu uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2020 – 2023, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Dąbie.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od daty jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej w Dąbiu
(-) Wacław Zwoniarkiewicz

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY DĄBIE
NA LATA 2020 - 2023**

DĄBIE 2020

SPIS TREŚCI	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	9
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami - zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	9
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.	11
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	18
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	18
5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury.....	18
5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020.....	19
5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020..	19
5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	19
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	21
5.2.1. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego...21	
5.2.2. Strategia rozwoju turystyki województwa wielkopolskiego.....	25
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	26
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	28
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków.....	28
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	29
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	35
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	35
6.5. Zabytki archeologiczne.....	37
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	38
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	39
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	39
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	43
7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu	

kulturowego.....	45
7.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego</i>	45
7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.....	49
7.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	53
8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków.....	54
9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków.....	61
10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	62
10.1. Gminna ewidencja zabytków.....	62
10.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	63
10.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	64
10.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	65
10.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.....	65
11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	68
12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	69
13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	70

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowi winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy miasta są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem

w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Dąbie związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Dąbie na lata 2020-2023 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego miasta, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Dąbie jest położona w centrum Polski, we wschodniej części województwa wielkopolskiego, na pograniczu z województwem łódzkim. Posiada status gminy miejsko-wiejskiej i stanowi jedną spośród jedenastu gmin tworzących powiat kolski, zajmując ok. 12,9 % jego powierzchni, w południowej części, w odległości ok. 19 km od stolicy powiatu, Koła, 145 km od Poznania i 67 km od Łodzi. Siedzibą władz samorządowych i zarazem centrum gospodarczo – handlowym gminy jest miasto Dąbie o średniowiecznym rodowodzie, największy ośrodek osadniczy zamieszkały przez 2004 osoby, który w swej przeszłości posiadał status miasta królewskiego. Gmina w latach 1975-1998 administracyjnie należała do ówczesnego województwa konińskiego.

Powierzchnia gminy wynosi 130,04 km², z tego użytki rolne zajmują ok. 77 % - funkcją wiodącą gminy jest rolnictwo, a lasy 14,1 % powierzchni, głównie w północno-zachodniej części (wskaźnik lesistości gminy jest wyższy od średniej lesistości powiatu – 11,7 %, lecz znacznie niższy od średniej województwa - 25,8

%). Cenne obszary przyrodnicze objęto ochroną prawną w ramach Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000, w obrębie gminy znajdują się 3 obszary, związane z dolinami rzecznyymi: specjalnej ochrony ptaków Pradolina Warszawsko-Berlińska (PLB100001), częściowo pokrywający się z nim obszar specjalnej ochrony siedlisk Pradolina Bzury - Neru (PLH100006) oraz obszar specjalnej ochrony ptaków Dolina Środkowej Warty (PLB300002).

Według danych GUS za 2018 r. gmina posiadała 6353 mieszkańców, co stanowi 7,3 % ludności powiatu i 0,2% ludności województwa wielkopolskiego. Gęstość zaludnienia wynosi 49 osób/km². Strukturę osadniczą tworzą miasto i 24 wsie sołeckie: Augustynów, Baranowiec, Chełmno, Chełmno-Parcele, Chruścin, Cichmiana, Domanin, Gaj, Grabina Wielka, Karszew, Krzewo, Krzykosy, Kupinin, Ladorudz, Lisice, Lutomirów, Majdany, Rośle, Rzuchów, Sobótka, Tarnówka, Tarnówka Wiesiołowska, Wiesiołów, Zalesie.

Gmina sąsiaduje z ośmioma jednostkami samorządowymi, które administracyjnie należą do czterech powiatów - kolskiego i tureckiego w województwie wielkopolskim oraz łęczyckiego i poddębickiego z województwa łódzkiego:

- od północy z gminami Olszówka i Grzegorzew (powiat kolski),
- od północnego zachodu z gminą wiejską Koło (powiat kolski),
- od zachodu z gminą Kościelec (powiat kolski) i gminą Brudzew (powiat turecki),
- od południa z gminą Uniejów (województwo łódzkie, powiat poddębicki),
- od wschodu z gminami Grabów i Świnice Warckie (województwo łódzkie, powiat łęczycki).

Jednostki osadnicze łączy sieć dróg gminnych długości 75 km i dziesięć odcinków dróg powiatowych o łącznej długości 52 km. W gminie krzyżują się drogi wojewódzkie o łącznej długości ok. 20 km: DW 263 relacji Słupca – Ślesin – Sompolno – Kłodawa – Dąbie i DW 473 Koło – Dąbie – Uniejów – Balin – Szadek – Łask. Przebiega również 11,8 km odcinek autostrady A-2 ze zjazdem w miejscowości Domanin. Z południa na północ wiedzie dwutorowa magistrała węglowa nr 131 Chorzów Batory – Tczew ze stacją „Dąbie nad Nerem” w miejscowości Kupinin, odległej 3 km od miasta.

Według regionalizacji fizycznogeograficznej prof. Jerzego Kondrackiego, gmina położona jest w granicach makroregionu Nizina Południowowielkopolska, w obrębie mezoregionów Wysoczyzna Kłodawska (północna część gminy wraz z miastem) i Kotlina Kolska (południowy fragment). Teren ten charakteryzuje się rzeźbą młodoglacjalną, która została wykształcona w czasie zlodowacenia

bałtyckiego. Południową część gminy stanowi rozległa, współczesna dolina Warty wraz z rozległymi terasami zalewowymi i dolina Neru. Jest to fragment Kotliny Kolskiej, której przebieg związany jest z położeniem w obrębie starszej jednostki morfologicznej Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej. Część północną zajmuje falista wysoczyzna morenowa. Charakterystyczne w tym rejonie są wały wydmore w rejonie wsi Gaj, Lutomirów, Krzykosy, Augustynów i Augustynów-Bór oraz ostaniec wysoczyzny z zabudową Cichmiany Górnej. Deniwelacje pomiędzy głównymi jednostkami morfologicznymi sięgają ok. 39 m, najniższej położone są tereny w dolinach rzecznych (94 m n.p.m.), a najwyższy położony punkt znajduje się w północno-wschodniej części gminy i wynosi 133 m n.p.m. Przez zachodnią granicę gminy przepływa Warta. Jej prawostronnym dopływem jest Ner, dzielący gminę na część południową i północną. Obydwie doliny rzeczne zajmują rozległe obszary, z licznymi starorzeczami, łakami i pastwiskami zalewowymi, zaroślami nadrzecznymi oraz małymi łaskami na wydmach. Do obu rzek uchodzą mniejsze ciekły wodne: Kanał Niemiecki, Czarna Struga czy Kanały Królewski i Zbylczyski lub położona na wysoczyźnie Tralalka. Przez niewielki fragment lasów na północy gminy przepływa rzeka Orłówka, odprowadzająca wody do Rgilewki, dopływu Warty. Gmina jest obszarem, na którym występują nieliczne zasoby pospolitych kruszyw naturalnych, piasek, pospółka -eksploatowane sporadycznie na potrzeby mieszkańców, oraz w dolinach rzecznych torf. W północno-zachodniej części gminy występuje też niewielkie złożę węgla brunatnego, które nie jest przewidywane do eksploatacji. W miejscowości Tarnówka stwierdzono występowanie wód geotermalnych.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych. Intensyfikacja osadnictwa nastąpiła w czasach średniowiecza i nowożytnym. Miejscowość Dąbie wzmiankowana jest po raz pierwszy w 1232 r., jako własność klasztoru Norbertanek w Strzelnie, zaś prawa miejskie uzyskała przed 1397 r. Ponowna lokacja, na prawie magdeburskim, nastąpiła w 1423 r. za sprawą króla Władysława Jagiełły, gdy miasto stanowiło już własność królewską, położone w powiecie łęczyckim wchodzącym w skład Wielkopolski. Było to niewielkie miasteczko z rynkiem i przyległą doń zabudową; na wojnę polsko-krzyżacką wystawiło zaledwie jednego piechura. W 1547 r. przywilejem nadanym przez Zygmunta Starego, miasto otrzymało prawo do dwóch jarmarków rocznie oraz targów w każdą sobotę. Sytuacja gospodarcza miasta pogorszyła się w XVII w., po zniszczeniach w czasie potopu szwedzkiego. W wyniku II rozbioru Polski

w 1793 r. obecne tereny gminy znalazły się pod zaborem pruskim, wówczas też nastąpił stopniowy przyływ ludności niemieckiej. Po Kongresie wiedeńskim w 1807 roku terytorium to przyłączono do Księstwa Warszawskiego, zaś w 1815 roku – do Królestwa Kongresowego, w obrębie województwa kaliskiego, a od 1837 r. w guberni kaliskiej. W XIX w. nastąpił rozwój miasta związany z rozkwitem produkcji rzemieślniczej i handlem oraz wzrostem ludności. W latach 1811-1814 wzniesiono murowany ratusz miejski, w latach 1807-1809 kościół p.w. św. Mikołaja, a dla mieszkańców wyznania ewangelickiego w latach 1801-1806 wybudowano budynek pierwszego kościoła ewangelickiego, zaś w 1885 r. powstała synagoga. Na początku XX w. funkcjonowały w mieście dwa młyny, znacząco wzrosła liczba mieszkańców, istniała również spółka rolniczo-handlowa „Zorza”. W czasie I wojny światowej, w wyniku bitwy prusko-rosyjskiej, miasto zostało zniszczone. W 1918 r. po odzyskaniu przez Polskę niepodległości obszar obecnej gminy przynależał do trzech powiatów: łączyckiego, kolskiego i tureckiego, wchodzących w skład województwa łódzkiego. W okresie międzywojennym mieściło się tu kilka drobnych przedsiębiorstw przemysłowych, m.in.: pięć młynów, cztery wiatraki, destylarnia, browar i cegielnia. Część ludności znajdowała zatrudnienie także w rolnictwie. Ważnym ośrodkiem osadniczym, wspomnianym w 1136 r. w tzw. Bulli gnieźnieńskiej, a obecnie identyfikowanym jako miejsce pamięci związane z martyrologią społeczności polskiej i żydowskiej w okresie II wojny światowej, jest Chełmno, gdzie w latach 1941–1945 funkcjonował hitlerowski obóz zagłady Kulmhof. Obecnie na obszarze komendantury obozu i miejscu pochówku ofiar tego obozu, zlokalizowanym w Lasach Rzuchowskich, funkcjonuje Muzeum Martyrologiczne. W czasach okupacji niemieckiej w latach 1939–1945 obszar gminy wchodził w skład III Rzeszy, jako część składowa Kraju Warty. Już z początkiem wojny niemiecki okupant zmienił nazwę miasta Dąbie na *Eichstädt*, represjonował i prześladował mieszkańców gminy, z których wielu straciło życie, w tym społeczność żydowska zamordowana w pobliskim obozie zagłady Kulmhof - Chełmno. Dąbie zostało wyzwolone przez wojska radzieckie 21 stycznia 1945 r. i rozpoczęła się stopniowa odbudowa życia społeczno-gospodarczego oraz nowy etap przemian w realiach 2 poł. XX i pocz. XXI w. Obecnie podejmowane działania podnoszą atrakcyjność miasta dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne - tradycja, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne

- są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Dąbie na lata 2020-2023* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity: Dz. U. z 2020, poz. 713).

Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad

zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 282), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art. 16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, ust. 1, pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33, ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71, ust. 1 i 2)
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust. 1).
- j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania

z realizacji programu (art. 87, ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 282)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję

kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;

8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych

umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,

- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo różnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodziela oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;

- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r., poz. 1609 ze zm.).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 713)

Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2019, poz. 1396 ze zm.)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty

zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2020, poz. 55 ze zm.)

Zgodnie z art. 83 a, ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r., poz. 293 ze zm.)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na samorządy obowiązek zawiadomienia konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2020 r., poz. 65 ze zm.)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy

określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2019 r., poz. 1186 ze zm.)

Art. 5 ust. 1, pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów

zagłady (tekst jednolity: Dz. U. z 2015 r., poz. 2120)

Ustawa określa zasady ochrony terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady zwanych „Pomnikami Zagłady”, m.in. szczegółowe zasady odbywania zgromadzeń, prowadzenia działalności gospodarczej oraz budowy obiektów budowlanych, tymczasowych obiektów budowlanych i urządzeń budowlanych. Pomnikiem Zagłady jest teren, na którym położone jest Muzeum Martyrologiczne – Obóz w Chełmnie nad Nerem. Granice Pomnika Zagłady oraz obszaru i granic jego strefy ochronnej określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 7 października 2015 r. (Dz. U. z 2015 r., poz. 1678).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2013 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.) **wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020** (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 14.06.2005 r.)

Głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków. Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów.

Instrumentem realizacji strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa z sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowanie skutecznego systemu prawnego-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb konserwatorskich,
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25.09.2012 r.)

Strategia rozwoju kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, zakłada poprawę dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, a w efekcie wzrost świadomości społecznej w związku z postulowanym upowszechnieniem wykorzystania technologii cyfrowych. Wprowadzeniu odpowiednich standardów świadczenia usług publicznych oraz zwiększeniu ich dostępności służyć będzie szersze i bardziej kompleksowe wykorzystanie technologii informatycznych i komunikacyjnych oraz rozwój niezbędnej do tego infrastruktury, w tym usług kulturalnych (digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego).

Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego są również ważnym czynnikiem rozwoju i podnoszenia atrakcyjności miast, wpływają na budowanie silnej pozycji ośrodków miejskich.

5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26.03.2013 r.)

Głównym celem *Strategii rozwoju kapitału społecznego* jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Głównemu celowi przyporządkowano cztery cele szczegółowe, wśród których czwarty, „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnieść można do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury.

W *Strategii* podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. W *Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* dokonano ewaluacji Krajowego Programu na lata 2014-2017. Sprawozdanie

końcowe z oceny realizacji wybranych elementów Programu zostało zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod adresem: www.kultura.gov.pl.

Na podstawie wyników ewaluacji i doświadczeń towarzyszących realizacji Programu na lata 2014-2017, przy przygotowywaniu Programu na lata 2019-2022 położono szczególny nacisk na zmiany w warstwie:

- 1) poprawy struktury zarządzania, monitoringu i ewaluacji Programu,
- 2) wyraźnego powiązania wskaźników realizacji Programu z konkretnymi zadaniami, zaplanowanymi jako elementy realizacji kierunków działania i celów szczegółowych.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Celowi głównemu przyporządkowano trzy cele szczegółowe oraz kierunki działania i zadania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań,

upowszechnianie przez bazę wiedzy).

2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,

- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r.

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe. Z terenu gminy Dąbie wymieniono Muzeum Martyrologiczne – Obóz Zagłady w Chełmnie nad Nerem uznane za Pomnik Zagłady.

Podkreślono konieczność podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

- a) wzmocnianie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim, ukierunkowanych na zachowanie ich historycznych wartości i krajobrazu w ich otoczeniu,
- b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- modernizację obiektów zabytkowych, w tym adaptowanie i przystosowywanie ich do nowych funkcji m.in. na cele instytucji kultury i obsługi ruchu turystycznego,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej, którym nie można zapewnić ochrony w miejscach ich lokalizacji,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy, w tym w szczególności historycznych centrów miast, obszarów przemysłowych, powojennych, historycznego rozplanowania miejscowości,
- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi w postaci programów rewitalizacji lub planów odnowy miejscowości,
- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca, w tym również obszarów o zachowanych wartościach kulturowo-przyrodniczych, m.in. parków rezydencjonalnych, parków miejskich, ogrodów, cmentarzy,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,
- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,
- d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycję, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty),
- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,
- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo, a w szczególności na przedpolach ekspozycji oraz na przebiegu osi widokowych, w tym zasad podziału terenu, linii zabudowy, intensywności zabudowy, gabarytów nowych obiektów w sposób zapewniający właściwe wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz podkreślających lub eksponujących ich walory architektoniczne, estetyczne i krajobrazowe,
- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo, w tym m.in. układu komunikacyjnego, systemu przestrzeni publicznych, kompozycji zieleni, linii zabudowy,
- określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni z uwzględnieniem pierwotnie nasadzonych gatunków,

b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na charakterystyczne dla przestrzeni miast elementy krystalizujące kompozycje urbanistyczne, m.in. dominanty architektoniczne lub przestrzenne, wnętrza urbanistyczne, ciągi alei, zieleni komponowana),
- wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych, rozplanowania dominant

(zapewnienie ekspozycji wież np. kościołów, ratuszy), ukształtowania dachów, układów zieleni, osi kompozycyjnych, gabarytów i gęstości zabudowy,

- zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,
- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam, ekranów akustycznych, w tym również miejsc zakazu ich lokalizowania,
- określanie terenów zachowania istniejącej lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,

c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:

- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),
- zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,
- zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,
- zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kultury materialnej i niematerialnej,

b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:

- organizację izb pamięci, muzeów,
- wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
- tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła oraz posługiwaniem się językiem regionalnym.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,

b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,

- c) poprawę estetyki miast i wsi, w tym szczególnie obiektów o funkcjach turystycznych,
 - d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi oraz kuchni regionalnej,
 - e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.
- 2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.2. Strategia rozwoju turystyki województwa wielkopolskiego

"Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim do 2020 roku", przyjęta została Uchwałą Sejmiku Województwa Wielkopolskiego Nr XVIII/481/16 z dnia 25 kwietnia 2016 r. Wśród celów strategicznych wymieniono „Rozwój produktów turystyki kulturowej”, w ramach którego wyznaczono m.in. następujące cele operacyjne:

1. Rozwój szlaków turystyki kulturowej, w szczególności Szlaku Piastowskiego, który realizowany powinien być przez następujące kierunki działań:
 - kontynuacja i wzmacnianie działań na rzecz uporządkowania i restytucji Szlaku Piastowskiego, jako wiodącego szlaku turystyki kulturowej w Wielkopolsce,
 - uporządkowanie pozostałych istniejących szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza powiązanych ze Szlakiem Piastowskim,
 - wspieranie tworzenia tematycznych szlaków kulturowych,
 - odpowiednie oznakowanie turystyczne szlaków kulturowych i obiektów na szlakach,
 - rozwój ogólnodostępnej infrastruktury wokół obiektów położonych na szlakach (m.in. tablice informacyjne, elementy małej architektury),
 - lobbing na rzecz zwiększania dostępności obiektów znajdujących się na szlakach (np. stałe godziny otwarcia obiektów, poprawa realnej dostępności dla zwiedzających – dotyczy zwłaszcza obiektów znajdujących się w mniejszych miejscowościach,
 - podnoszenie poziomu wiedzy i informacji o historii oraz wartości kulturowej obiektów znajdujących się na szlakach, np. poprzez: uaktualnianie informacji uwzględniających obecny stan badań naukowych, aktualizację stron internetowych zarządzanych przez Wielkopolską Organizację Turystyczną, dążenie do zamieszczania aktualnych informacji na ogólnopolskich i zagranicznych stronach internetowych dotyczących turystyki kulturowej

w Wielkopolsce, sukcesywne wydawanie materiałów promocyjnych, również w językach obcych,

- zwiększanie liczby wydarzeń kulturalnych na szlakach oraz koordynacja chronologiczna ich realizacji tak, by - w miarę możliwości - nie nakładały się na siebie,

- zwiększanie atrakcyjności szlaków dla turystyki rodzinnej, zaangażowanie w tworzenie oferty skierowanej do dzieci i młodzieży.

2. Zachowanie dziedzictwa (zarówno kulturowego jak i przyrodniczego) dla przyszłych pokoleń, gdzie eksploatację turystyczną należy połączyć z działaniami zmierzającymi do ich ochrony i zachowania dla przyszłych pokoleń. Cel realizowany powinien być przez następujące kierunki działań :

- objęcie ewidencją obiektów o znaczącym potencjale turystycznym,
- wyznaczanie działań priorytetowych w obszarze ochrony zabytków,
- inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu,
- wspieranie inicjatyw objęcia ochroną obiektów o ważnym znaczeniu i potencjale turystycznym,
- wspieranie inicjatyw objęcia ochroną terenów sąsiadujących z obiektami kulturowymi o ważnym znaczeniu turystycznym.

3. Propagowanie rozwoju turystyki kulturowej - cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- wspieranie oferty aktywnych form spotkań z kulturą (np. inscenizacje historyczne, archeologia doświadczalna, zwiedzanie fabularyzowane, gry miejskie, questy, widowiska, festiwale),
- zgłaszanie produktów turystycznych Wielkopolski do konkursów na szczeblu regionalnym, krajowym i międzynarodowym,
- poprawa dostępności obiektów turystyki kulturowej dla osób z niepełnosprawnością i osób starszych.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017-2020 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVIII/901/17 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 listopada 2017 r. (Dz. Urz. Województwa Wielkopolskiego z dnia 06.12.2017 r., poz. 8118).

Myślą przewodnią opracowania *Programu* było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji

turystycznej. Program określił stan, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami, wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, edukacyjnych i promocyjnych.

W przyjętym dokumencie określone zostały główne cele, którym przyporządkowano kierunki działania:

1. Poprawa stanu zabytków poprzez podjęcie działań mających na celu poprawę ich zachowania,
 - realizacja prac remontowych, renowacyjnych, konserwatorskich obiektów zabytkowych,
 - opieka nad zabytkami archeologicznymi.
2. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
 - monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
3. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych i turystycznych,
 - promocja dziedzictwa lokalnego,
 - wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.
4. Włączanie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego Wielkopolski do działań edukacyjnych,
 - upowszechnianie wiedzy o regionie.
5. Prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne,
 - propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami,
 - włączenie zabytków w procesy gospodarcze.
7. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych,
 - udostępnianie obiektów zabytkowych,
 - wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy**6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków**

Do najcenniejszych zabytków na terenie miasta wpisanych do rejestru zabytków należą:

CHEŁMNO

KOŚCIÓŁ PAR. P. W. NARODZENIA NMP, mur., 1875 r.

Rejestr zabytków nr A-434/176 z dnia 24.03.1990 r.

OBÓZ ZAGŁADY, 1941-1945:

a. d. zespół dworsko-parkowy – obóz zagłady,

Rejestr zabytków nr A-509/250 z dnia 08.08.1994 r.

b. obóz zagłady - Las Rzuchowski.

Rejestr zabytków nr A-508/249 z dnia 17.06.1994 r.

DĄBIE

HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY, poł. XV – XIX w.

Rejestr zabytków nr 409/Wlkp/A z dnia 01.09.2006 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA, ul. Plac Mickiewicza:

a. kościół, mur., 1807 – 1809 r.,

Rejestr zabytków nr A-7/245 z dnia 25.09.1930 r.

b. brama - dzwonnica, mur., 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-105/690 z dnia 18.07.1969 r.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ul. 1 Maja, mur., pocz. XIX w., pocz. XX w.

Rejestr zabytków nr A-340/82 z dnia 21.05.1984 r.

SYNAGOGA, ob. dom, ul. Konopnickiej 4, mur., 1885 r., przebud. l. 60 XX w.

Rejestr zabytków nr A-222/1555 z dnia 24.07.1974 r.

RATUSZ, ul. Plac Mickiewicza 1, mur., 1814 r.

Rejestr zabytków nr A-28/378 z dnia 17.01.1957 r.

ul. Kolska

DOM NR 3, mur., 1826 r.

Rejestr zabytków nr A-101/684 z dnia 14.07. 1969 r.

DOM NR 4 a, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-106/691 z dnia 18.07.1969 r.

ul. 1 Maja

DOM NR 2, mur., pocz. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-221/1554 z dnia 24.07.1974 r.

ul. Plac Mickiewicza

DOM NR 8, mur., pocz. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-223/1556 z dnia 24.07.1974 r.

KARSZEW

ZESPÓŁ PAŁACOWO – FOLWARCZNY:

a. pałac nr 56, mur., 1876 r.,

Rejestr zabytków nr A-341/83 z dnia 21.05.1984 r.

b. oficyna, mur., l. 80 XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-341/83 z dnia 21.05.1984 r.

c. park, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-341/83 z dnia 21.05.1984 r.

LISICE

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-408/150 z dnia 08.08.1988 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-342/84 z dnia 21.05.1984 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

AUGUSTYNÓW

KAPLICZKA, mur., l. 20-30 XX w.

DOM NR 3, drew., ok. 1934 r.

DOM NR 18, drew., 1889 r.

BARANOWIEC

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

CHEŁMNO

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P. W. NARODZENIA NMP:

a. kościół, mur., 1875 r.,

Rejestr zabytków nr A-434/176 z dnia 24 marca 1990 r.

b. dzwonnica, mur., ok. 1875 r.,

c. brama z ogrodzeniem, mur., ok. 1875 r.,

d. plebania, mur., ok. 1938 r.

ZESPÓŁ CMENTARZA PAR. RZYMSKOKATOLICKIEGO:

a. cmentarz, 1 poł. XIX w.,

b. brama z ogrodzeniem, mur., 1948 r.

ZESPÓŁ CMENTARZA WOJENNEGO:

- a. cmentarz, 1914-1916 r.,
- b. brama z ogrodzeniem, mur., 1915-1916 r.,
- c. mauzoleum, mur., 1915-1916 r.,
- d. ściana pamięci, mur., 1915-1916 r.

KAPLICZKA, mur., l. 20-30 XX w.

OBÓZ ZAGŁADY, 1941-1945:

- a. d. zespół dworsko-parkowy – obóz zagłady,
Rejestr zabytków nr A-509/250 z dnia 08.08.1994 r.
 - b. obóz zagłady - Las Rzuchowski.
Rejestr zabytków nr A-508/249 z dnia 17.06.1994 r.
- DOM NR 8, drew.-mur., ok. 1900 r.
DOM NR 9, drew., ok. 1939 r.

CICHMIANA

KAPLICZKA, mur., l. 20-30 XX w.

KAPLICZKA, mur., l. 20-30 XX w.

DĄBIE

HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY, poł. XV – XIX w.

Rejestr zabytków nr 409/Wlkp/A z dnia 1 września 2006 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA, ul. Plac Mickiewicza:

- a. kościół, mur., 1807 – 1809 r.,
Rejestr zabytków nr A-7/245 z dnia 25 września 1930 r.
- b. brama - dzwonnica, mur., 1 poł. XIX w.,
Rejestr zabytków nr A-105/690 z dnia 18 lipca 1969 r.
- c. kostnica, ob. salka parafialna, mur., 1 poł. XIX w.,
- d. ogrodzenie, mur., 2 poł. XIX w.,
- e. plebania, ul. Żeromskiego 1, mur., k. XIX w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, ul. 1 Maja:

- a. kościół, mur., pocz. XIX w., pocz. XX w.
Rejestr zabytków nr A-340/82 z dnia 21 maja 1984 r.
- b. pastarówka, ob. przedszkole, nr 5, mur., k. XIX w.

ZESPÓŁ SYNAGOGI, ul. Konopnickiej 4:

- a. synagoga, ob. dom, mur., 1885 r., przebud. l. 60 XX w.
Rejestr zabytków nr A-222/1555 z dnia 24 lipca 1974 r.
- b. brama, mur., 2 poł. XIX w.

KOŚCIÓŁ BAPTYSTÓW, ob. dom, ul. Łęczycka 39, mur., ok. 1939 r.

ZESPÓŁ CMENTARZA PAR. RZYMSKOKATOLICKIEGO, ul. Kardynała Wyszyńskiego:

- a. cmentarz, 1 poł. XIX w.,
- b. kaplica, drew., k. XIX w.,
- c. brama z ogrodzeniem, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA EWANGELICKIEGO, ul. 11 Listopada:

- a. cmentarz, 1 poł. XIX w.,
- b. brama z ogrodzeniem, mur., XIX/XX w.

CMENTARZ ŻYDOWSKI, ul. Leśna, 1811 r.

KAPLICZKA, ul. Kardynała Wyszyńskiego, mur., l. 20-30 XX w.

KAPLICZKA, ul. Leśna, mur., 1933 r.

RATUSZ, ul. Plac Mickiewicza 1, mur., 1814 r.

Rejestr zabytków nr A-28/378 z dnia 17 stycznia 1957 r.

SZKOŁA, ul. 3 Maja 6, mur., l. 30 XX w.

DOM HANDLOWY WOLTMANNA, ob. dom, ul. Kilińskiego 30, mur., l. 20 XX w.

REMIZA STRAŻACKA, ob. ośrodek kultury, ul. 3 Maja 4, mur., 1902 r.

PARK MIEJSKI im. T. KOŚCIUSZKI, ul. Kościuszki, 1 ćw. XX w.

ul. Asnyka

DOM NR 3, mur., ok. 1920 r.

DOM NR 4, mur., 1910 r.

DOM NR 6, mur., 1920 r.

DOM NR 7, mur., ok. 1910 r.

ZESPÓŁ DOMU NR 8:

- a. dom, mur., 1920 r.,
- b. oficyna, mur., 1929 r.

DOM NR 14, mur., 1918 r.

ul. Kilińskiego

DOM NR 4, drew.-mur., 1850 r.

ul. Kolska

DOM NR 1, drew., k. XIX w.

DOM NR 3, mur., 1826 r.

Rejestr zabytków nr A-101/684 z dnia 14 lipca 1969 r.

DOM NR 4, mur., k. XIX w.

DOM NR 4 a, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-106/691 z dnia 18 lipca 1969 r.

DOM NR 9, drew., ok. 1939 r.

DOM NR 12, mur., ok. 1938 r.

DOM NR 27, mur., 2 poł. XIX w.

DOM NR 36, mur., ok. 1930 r.

ul. Kościuszki

DOM NR 6, drew., 1870 r.

DOM NR 18, mur., 1929 r.

DOM NR 34, mur., 1901 r.

MŁYN GOSPODARCZY NR 36, mur., l. 30 XX w.

ul. 11 Listopada

DOM NR 37, mur., ok. 1920 r.

ul. Łęczycka

DOM NR 3, mur., pocz. XX w.

DOM NR 6, drew., 2 poł. XIX w.

DOM NR 7, mur., 1937 r.

DOM NR 22, mur., ok. 1879 r.

DOM NR 24, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 31, mur., 1929 r.

DOM NR 33, mur.-drew., 4 ćw. XIX w.

ul. 1 Maja

DOM NR 2, mur., pocz. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-221/1554 z dnia 24 lipca 1974 r.

ul. Plac Mickiewicza

DOM NR 3, mur., l. 20 XX w.

DOM NR 4, mur., l. 80 XIX w.

DOM NR 5, mur., k. XIX w.

DOM NR 7, mur., k. XIX w.

DOM NR 8, mur., pocz. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-223/1556 z dnia 24.07.1974 r.

DOM NR 13, mur., ok. 1910 r.

ul. Nadrzeczna

DOM NR 1, mur., ok. 1910 r.

DOM NR 2, mur., 1917 r.

DOM NR 6, drew., pocz. XIX w.

ZESPÓŁ DOMÓW NR 20:

a. dom (1), mur., 1880 r.,

b. dom (2), mur., 1880 r.,

c. brama, mur., 1880 r.

ul. Sienkiewicza

RZEŻNIA MIEJSKA NR 6, mur., XIX/XX w.

ul. Kardynała Wyszyńskiego

DOM NR 2, drew., 1870 r.

ul. Żeromskiego

DOM NR 4, mur., k. XIX w.

DOMANIN

CMENTARZ EWANGELICKI (d. Chwalborskie Holendry), pocz. XX w.

GRABINA WIELKA

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

DOM NR 11, drew., ok. 1870 r.

KARSZEW

KAPLICZKA, l. 20-30 XX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO – FOLWARCZNY:

a. pałac nr 56, mur., 1876 r.,

Rejestr zabytków nr A-341/83 z dnia 21 maja 1984 r.

b. oficyna, mur., l. 80 XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-341/83 z dnia 21 maja 1984 r.

c. obora, mur., l. 80 XIX w.,

d. park, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-341/83 z dnia 21 maja 1984 r.

e. ogrodzenie, mur., k. XIX w.

KRZYKOSY

DOM NR 8, drew., ok. 1880 r.

KUPININ

KAPLICZKA, mur., ok. 1932 r.

KAPLICZKA, mur., 1932 r.

LADORUDZ

DOM NR 10, mur., 1938 r.

DOM NR 11, drew., ok. 1880 r.

STODOŁA w zagrodzie nr 23, mur., 1 ćw. XX w.

ZAGRODA NR 24:

a. leśniczówka, ob. dom, drew., ok. 1930 r.,

b. budynek gospodarczy, drew., ok. 1930 r.,

c. garaże, drew., ok. 1930 r.

LISICE**ZESPÓŁ DWORSKI:**

a. dwór, mur., 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-408/150 z dnia 8 sierpnia 1988 r.

b. brama z ogrodzeniem, mur., 2 poł. XIX w.,

c. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-342/84 z dnia 21 maja 1984 r.

d. rządcówka, ob. sklep, mur., 2 poł. XIX w.

MAJDANY

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

KAPLICZKA, mur., 1935 r.

KAPLICZKA, mur., 1949 r.

ROŚLE DUŻE

STODOŁA w zagrodzie nr 40, mur., 1930 r.

STODOŁA w zagrodzie nr 41, mur., 1934 r.

RZUCHÓW

KAPLICZKA, mur., 1945 r.

KAPLICZKA, mur., 1946 r.

KAPLICZKA, mur., 1951 r.

SOBÓTKA

CMENTARZ EWANGELICKI, pocz. XX w.

DOM NR 5/5 a, drew., ok. 1830 r.

MŁYN NR 17, mur., 1936 r.

ZAGRODA NR 21:

a. dom, mur., ok. 1850 r.,

b. budynek gospodarczy, mur., 1926 r.

TARNÓWKA

CMENTARZ EWANGELICKI (d. Łusie), 2 poł. XIX w.

KAPLICZKA, mur., 1935 r.

TARNÓWKA WIESIOŁOWSKA

KAPLICZKA, mur., 1916 r.

KAPLICZKA, mur., 1935 r.

KAPLICZKA, mur., 1935 r.

DOM NR 58, mur., 1930 r.

WIESIOŁÓW

ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO:

- a. dworzec nr 31, mur., 1932 r.,
- b. magazyn, mur., 1932 r.,
- c. szalet, mur., 1932 r.,
- d. dom pracowników kolei nr 30, mur., 1932 r.,
- e. budynek gospodarczy (nr 30), mur., 1932 r.

ZALESIE

KAPLICZKA, mur., 1913 r.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Dąbie stanowią wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych.

Wystrój i wyposażenie kościoła par. p.w. Narodzenia NMP w Chelmnie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 431/Wlkp/B decyzją z dnia 21.12.2015 r. (18 pozycji). Bardzo dużą wartość artystyczną stanowią trzy przyścienne, eklektyczne ołtarze: ołtarz główny z obrazem „Matki Boskiej Częstochowskiej” w retabulum, ołtarz boczny północny z obrazem „św. Józefa” i św. „Stanisława Kostki” oraz ołtarz boczny południowy z przedstawieniem „Matki Boskiej pod krzyżem”. Do rejestru zabytków wpisany został również prospekt organowy wraz z instrumentem z 1877 r., neoklasycystyczna ambona, feretrony, świeczniki, naczynia liturgiczne oraz dwa spiżowe dzwony umieszczone w przykościelnej dzwonnicy datowane na 1947 r.

Wystrój i wyposażenie kościoła par. p.w. św. Mikołaja w Dąbiu wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 398/Wlkp/B decyzją z dnia 25.05.2015 r. (20 pozycji). Elementem dominującym w wystroju kościoła jest neobarokowa polichromia zdobiąca ściany oraz strop nawy i prezbiterium. Tematyka malowideł obraca się wokół historii Polski, ukazując szereg świętych związanych z przeszłością kraju. W skład wyposażenia wchodzi m.in. ołtarz główny z 2 poł. XIX w., neoklasycystyczne Stacje Drogi Krzyżowej z k. XIX w., krucyfiksy, naczynia liturgiczne. Na uwagę zasługują również płaskorzeźby na fasadzie kościoła, „Matka Boska” i „św. Józef”.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3 pkt 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

W celu jego ochrony oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, cyt. ustawa przewiduje ochronę poprzez wpis do rejestru zabytków cennych kulturowo struktur przestrzennych – układów urbanistycznych, ruralistycznych, krajobrazów kulturowych.

Do rejestru zabytków pod numerem 409/Wlkp/A decyzją Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 01.09.2006 r. wpisany został historyczny układ urbanistyczny Dąbia określony przez:

- nawarstwienia kulturowo-osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny,
- znajdujący się w centrum Rynek (Plac Mickiewicza),
- układ ulic w centrum miasta, stanowiących granicę średniowiecznej lokacji: Kolska, Żeromskiego, Konopnickiej, Asnyka, Kilińskiego, Nadrzeczna,
- ulice odchodzące od centrum: Łęczycka, 3 Maja, Przemysłowa,
- ulice skrajne otaczające zespół: Kościuszki, Narutowicza, 11 Listopada, Piłsudskiego,
- architekturę sakralną: kościół z dzwonnica przy ul. Kolskiej, kościół ewangelicki przy ul. 1 Maja, synagogę przy ul. Konopnickiej,
- zabudowę mieszkalną przy wyżej wymienionych ulicach, o przeważającym typie domów parterowych z dachami dwuspadowymi.
- zabudowę użyteczności publicznej: ratusz.

Lokacyjny układ przestrzenny miasta Dąbia, ograniczony do bloków otaczających prostokątny rynek oraz ulic gospodarskich na tyłach działek zachował się w znacznym stopniu do chwili obecnej. Wschodnią pierzeję rynkową wyznaczała droga do przeprawy przez Ner (trasa Kłodawa – Uniejów), północną oparto o drogę z Koła do Łęczycy. Blok południowy ograniczało koryto Neru, wschodni pas gruntów królewskich (na nim powstała potem pruska osada), zachodni grunty plebańskie (tam też zlokalizowano budynek kościelny), które do XVIII w. ograniczały zabudowę miejską. Po 1799 r. wytyczono nową osadę sukienników na gruntach ciągnących się do rzeki, wzdłuż osi drogi do Łęczycy, przyspieszając tym samym rozwój miasteczka. Przed 1823 r. wielu sukienników osiedliło się przy ul. Kolskiej. Zabudowę tworzyły domy parterowe, szachulcowe. Żydzi zajęli część bloku południowo-wschodniego rynku i sąsiednie ulice. W 1823 roku wytyczono nową osadę sukienników na południe od ulicy Kolskiej, częściowo uregulowano zabudowę starego miasta (w rejonie kościoła,

wyprostowano linie pierzei, wybrukowano ulice, przeniesiono stodoły z terenów nowo wytyczonych ulic).

Można wyróżnić trzy fazy rozwojowe układu przestrzennego Dąbia:

- lokacyjny wokół czworobocznego rynku,
- sukiennicza osada pruska na wschód od miasta,
- sukiennicza osada z 1 ćw. XIX w. na północ od starego miasta (częściowo zrealizowana).

Dobry stan zachowania poszczególnych elementów układu przestrzennego: ulic, placów, podziałów gruntów, architektury sakralnej i mieszkalnej oraz wyraźna czytelność ich genezy widzianej w szerokim kontekście rozwoju gospodarczo-społecznego Wielkopolski w czasie reformy państwa w średniowieczu, a także w kontekście dalszych przekształceń w wiekach późniejszych, szczególnie w końcu XVIII wieku i w wieku XIX, stawia historyczny ośrodek miejski w grupie cennych zespołów współtworzących dziedzictwo kulturowe kraju.

Z obszarowych wpisów do rejestru zabytków wymienić należy również zespół dworski w Lisicach, zespół pałacowy w Karszewie, d. zespół dworsko-parkowy – obóz zagłady w Chełmnie oraz obóz zagłady - Las Rzuchowski.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwieniami kulturowymi i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk,

pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Dąbie znajduje się jedno stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Jest to grodzisko pierścieniowate w miejscowości Chruścin, wpisane do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego pod numerem rejestru 25/Wlkp/C decyzją Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 14.09.2010 r.

Stanowisko w Chruścinie to grodzisko pierścieniowate, nizinne, o średnicy około 80 m i wysokości wałów dochodzących w najwyższym miejscu do 1 m. Obecnie silnie zniwelowane przez prace rolne. W roku 1955 Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi przeprowadziło tutaj badania powierzchniowe. Na ich podstawie J. Kamińska określiła chronologię stanowiska na okres wczesnego średniowiecza (XII-XIII w.) i tak stanowisko funkcjonowało w literaturze. Jednak badania sondażowe przeprowadzone przez Muzeum Okręgowe w Koninie w 1975 r. ujawniły wyłącznie materiał ceramiczny charakterystyczny dla kultury łużyckiej. Podobnie określono materiał pozyskany w trakcie badań powierzchniowych prowadzonych w 1996 r. w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Należy przyjąć, że grodzisko prawdopodobnie pochodzi z okresu funkcjonowania kultury łużyckiej, a nie z okresu wczesnego średniowiecza.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Dąbie rozpoznano dotychczas jedno stanowisko o własnej formie krajobrazowej. Jest to wspomniane powyżej grodzisko w Chruścinie.

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Obszar gminy Dąbie został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Na terenie gminy Dąbie zewidencjonowano dotychczas 323 stanowiska archeologiczne. Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy Dąbie:

Ilość stanowisk archeologicznych	Kategorie stanowisk archeologicznych												
	Rejestr							Ewidencja					
	grodziska	dwory	fortyfikacje	osady	amentarzyska płaskie	amentarzyska kurhanowe	inne	grodziska	dwory	osady	amentarzyska płaskie	amentarzyska kurhanowe	inne
323	1	-	-	-	-	-	-	-	-	315	7	-	-

Opracowano na podstawie wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych – dane z archiwum Delegatury w Koninie Wojewódzkiego urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu

Obszar miasta i gminy Dąbie położony jest w obrębie Wysoczyzny Kłódawskiej (północna część gminy wraz z miastem) i Kotliny Kolskiej (południowy fragment). Teren ten charakteryzuje się rzeźbą młodoglacjalną, która stała wykształcona w czasie postępu i regresji zlodowacenia bałtyckiego stadiu

poznańskiego. Elementem rzeźby terenu powstałym podczas postępu lądolodu jest Pradolina Warszawsko-Berlińska oraz położona w jej obrębie Kotlina Kolska. W fazie recesji odłożyły się gliny zwałowe budujące Wysoczyznę Kłodawską. Południową część gminy stanowi rozległa, współczesna dolina Warty wraz z rozległymi terasami zalewowymi i dolina biorąca swój początek na stokach Wzniesień Łódzkich Neru. Jest to fragment Kotliny Kolskiej, której przebieg (częściowe ukierunkowanie wschód-zachód) związany jest z położeniem w obrębie starszej jednostki morfologicznej Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej. Przeważają tu grunty piaszczyste oraz namuły pochodzenia rzeczno-łódzkiego. Część północną zajmuje falista wysoczyzna pochodzenia lodowcowego. Jest to fragment moreny dennej wzbogaconej wałem morenowym moreny czołowej, z wtopionymi w jej powierzchnię pagórkami moreny akumulacyjnej.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie dzisiejszej gminy Dąbie sięgają prawdopodobnie starszej epoki kamienia – paleolitu. Grupy ludzkie, które wówczas dotarły na omawiany teren to gromady łowców podążających za przemieszczającymi się sezonowo na osi północ-południe reniferami. Niestety dotychczas nie odkryto na terenie dzisiejszej gminy zabytków archeologicznych wiązanych jednoznacznie z tym okresem.

Szereg zmian kulturowych i klimatycznych związanych jest z początkiem holocenu. Na ten okres datuje się środkową epokę kamienia – mezolit. W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzęta i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Nic więc dziwnego, że okolice dzisiejszego Dąbia przyciągały grupy łowców – zbieraczy. Na omawianym terenie odkryto typowe dla okresu mezolitu, drobne narzędzia wykonane z krzemienia (tzw. mikrolity).

Bardziej ustabilizowane osadnictwo widoczne jest jednak dopiero w młodszej epoce kamienia - neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez

gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Pierwszą kulturą w pełni neolityczną była kultura ceramiki wstęgowej. Ludność tej kultury zakładała swoje osiedla na żyznych terasach rzecznych, na czarnych i brunatnych ziemiach. Lokowali na nich stałe osady składające się z długich, prostokątnych domów. Zajmowali się głównie uprawą roli oraz hodowlą.

Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na terenie dzisiejszej gminy Dąbie wiążą się z jednak dopiero z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmywnych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca.

Sporadyczne są natomiast ślady obecności na naszych terenach ludności kultury amfor kulistych rozwijającej się prawie równolegle z kulturą pucharów lejkowatych.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza, kiedy to nadal funkcjonowała na naszych terenach ludność wiązana z kulturą łużycką. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. Osadnictwo kultury łużyckiej na terenie gminy jest bogato reprezentowane. Oprócz grodziska w miejscowości Chruścin znajdują się na terenie dzisiejszej gminy liczne osady i cmentarzyska ludności tej kultury (między innymi w miejscowościach: Chełmno, Chruścin, Gaj, Karszew, Kupinin, Ladorudz, Majdany, Rzuchów, Rzuchów Kolonia).

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym

wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytnim wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską (ciekawe cmentarzyska łączone z kulturą wschodniopomorską zlokalizowano w okolicach miejscowości Chełmno i Rzuchów Kolonia).

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze naszej gminy notujemy kilkadziesiąt stanowisk osadniczych kultury przeworskiej (między innymi w miejscowościach Chełmno, Chruscin, Lutomirów, Rzuchów). Powiązane z tymi stanowiskami cmentarzysko zostało zewidencjonowane w okolicach miejscowości Chełmno, Gaj i Lutomirów.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Także na obszarze dzisiejszej gminy Dąbie osadnictwo rozwijało się również we wczesnym i późnym średniowieczu. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytne występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę. Szczególnie bujny rozwój osadnictwa i powstawania wsi nastąpił od XV – XVI w.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stan zachowania stanowisk archeologicznych na terenie gminy Dąbie wynika w dużej mierze z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa. Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim:

- 1) inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg na terenie gminy oraz dróg dojazdowych do pól;
- 2) rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych;
- 3) wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych. Na terenie miasta gminy Dąbie występują kopaliny podstawowe (węgiel brunatny, torfy), kopaliny pospolite (piaski, pospółka), a także wody geotermalne. Najczęściej wydobywanym kruszywem naturalnym jest pospółka (naturalna mieszanina pisaku i żwiru) oraz piasek zwykły (budowlany) pochodzenia lodowcowego i wodnolodowcowego. Złoża obejmujące te surowce występują w rejonie Majdan. Oprócz kruszywa naturalnego, w północno-zachodniej części gminy Dąbie, występuje węgiel brunatny. Złoża węgla o łącznej powierzchni 370,35 ha położone są w obrębie

gmin Dąbie i Brudzew (z czego 85,5 ha na terenie gminy Dąbie). Pokłady zalegające w okolicach Dąbia charakteryzują się niewielką miąższością, nie przedstawiają wartości gospodarczej i nie przewiduje się ich eksploatacji. Na terenie gminy pozyskiwane były złoża torfu (zwarty obszar zlokalizowany jest we wschodniej części gminy w dolinie Neru). W chwili obecnej nie prowadzi się ich wydobywania, niewielkie ilości na własne potrzeby pozyskują mieszkańcy gminy. Na pozostałym terenie gminy znajdują się pojedyncze stanowiska występowania torfu (głównie związane z rzeką Tralalką), nie przedstawiające wartości wydobywczych.

Gmina Dąbie jest gminą o charakterze rolniczym. Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych (lesistość gminy wynosi ok. 13,7%).

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

Strategia Rozwoju miasta i Gminy Dąbie w roku 2020 przewiduje następujące działania, które mogą stanowić zagrożenie dla stanowisk archeologicznych:

- modernizacja dróg gminnych,
- modernizacja i budowa chodników oraz ścieżek rowerowych,
- modernizacja i budowa nowych fragmentów systemu oświetleniowego,
- budowa przydomowych oczyszczalni ścieków,
- budowa sieci kanalizacyjnej w miejscowości Dąbie,
- modernizacja sieci wodociągowej,
- budowa infrastruktury zwiększającej dostęp do internetu w ramach projektu „Wielkopolska Sieć Szerokopasmowa”.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu,

ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie.

W przypadku stanowiska archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków - grodziska pierścieniowego w miejscowości Chruścin, wpisanego do rejestru zabytków - istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu Kierownikiem Delegatury w Koninie.

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

7.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególnie uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru

zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbie przyjęte zostało Uchwałą Nr XI/63/2011 Rady Miejskiej w Dąbiu z dnia 30 września 2011 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W części I. „Uwarunkowania” przedstawiono rys historyczny gminy, wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, krótką charakterystykę najcenniejszych obiektów, wykaz stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej.

W części II. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego” przedstawiono obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:

I. Główne kierunki ochrony dziedzictwa kulturowego:

- 1) zachowanie zidentyfikowanych wartościowych zasobów dziedzictwa materialnego i niematerialnego,
- 2) wyeksponowanie obszarów i obiektów o istotnych wartościach zabytkowych i kulturowych, w tym historycznych struktur przestrzennych miasta Dąbia,
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i przeciwdziałanie negatywnym zmianom funkcjonalno-przestrzennym w obszarach posiadających wartości kulturowe.

II. Ustalenia dla obszarów i obiektów wpisanych do rejestru zabytków;

1. Historyczny układ urbanistyczny:

- zachowanie historycznego rozplanowania,
- zachowanie historycznych linii zabudowy,
- zachowanie historycznej parcelacji (niezbędna zmiany wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków zgodnie z przepisami odrębnymi),
- zachowanie zabytkowej zabudowy,
- zachowanie zabytkowej zieleni,
- zharmonizowanie nowych obiektów (zabudowa uzupełniająca, plombowa) z zabudową zabytkową w zakresie skali, formy, materiału i kolorystyki,
- podporządkowanie nowych elementów wyposażenia ulic i placów (mała

architektura, reklamy, nawierzchnie, oświetlenie itp.) układowi zabytkowemu,

- uszczegółowienie w planach miejscowych warunków i zasad ochrony w tym: gabarytów, formy, detalu oraz zagospodarowania bezpośredniego otoczenia obiektów architektonicznych z uwzględnieniem linii zabudowy i w miarę konieczności innych wskaźników jak powierzchni biologicznie czynnej, szerokości elewacji.

2. Komendantura hitlerowskiego obozu zagłady Kulmhof – zespół dworski w Chełmnie:

- zachowanie zabytkowej zabudowy i zieleni,
- zachowanie oryginalnej (historycznej) formy architektonicznej i zabytkowej substancji obiektów,
- obowiązek rewaloryzacji według wymogów wynikających z ochrony wartości zabytkowych i kulturowych przede wszystkim utrzymanie lub uczynienie kompozycji założenia parkowych, ochronę i pielęgnację drzewostanu,
- zachowanie historycznej parcelacji (niezbędne zmiany wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków zgodnie z przepisami odrębnymi),
- podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy,
- zakaz lokalizacji urządzeń kolidujących z charakterem oraz funkcją obszaru i jego otoczenia,
- ograniczenie działalności gospodarczej zgodnie z zapisami ustawy o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady w promieniu 100 m od granicy terenu komendantury, do czasu wyznaczenia granic Pomnika Zagłady.

Na obszarze Pomnika Zagłady i jego strefy ochronnej prowadzenie działalności gospodarczej, budowa obiektów budowlanych, tymczasowych obiektów budowlanych i urządzeń winna być zgodna z przepisami odrębnymi.

3. Lasy Rzuchowskie – miejsce pochówku ofiar hitlerowskiego obozu zagłady Kulmhof:

- zachowanie miejsca pochówku jako miejsca pamięci,
- utrzymanie kompozycji przestrzennej, przede wszystkim poprzez zachowanie lokalizacji budowli i obiektów małej architektury związanych z funkcją terenu, rozmieszczenia kwater nagrobnych oraz form komponowanej zieleni,
- zachowanie i konserwacja zabytków sztuki nagrobnej.

4. Zespoły pałacowe i dworskie w Karszewie i Lisicach:

- zachowanie zabytkowej zabudowy i zieleni,

- zachowanie oryginalnej (historycznej) formy architektonicznej i substancji obiektów,
- dostosowanie istniejących i projektowanych elementów innych niż oryginalne, a koniecznych do wprowadzenia w związku z funkcją obiektu, do oryginalnej kompozycji i detalu,
- zachowanie tradycyjnych proporcji otworów i detalu architektonicznego,
- obowiązek rewaloryzacji według wymogów wynikających z ochrony wartości zabytkowych i kulturowych, przede wszystkim utrzymanie lub uczynienie kompozycji założeń parkowych, w tym poprzez ochronę i pielęgnację drzewostanu oraz zachowanie lub renowację obiektów architektury ogrodowej,
- zachowanie historycznej parcelacji (niezbędne zmiany wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków zgodnie z przepisami odrębnymi),
- podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy,
- użytkowanie nie kolidujące z historyczną funkcją zespołów,
- zakaz lokalizacji urządzeń kolidujących z charakterem oraz funkcją obszaru i jego otoczeniem.

5. Obiekty budownictwa sakralnego, użyteczności publicznej, zabudowy mieszkalnej:

- zachowanie oryginalnej (historycznej) formy architektonicznej i zabytkowej substancji pojedynczych obiektów i tworzących zespoły,
- dostosowanie istniejących i projektowanych elementów innych niż oryginalne, a koniecznych do wprowadzenia w związku z funkcją obiektu, do oryginalnej kompozycji i detalu,
- zachowanie tradycyjnych proporcji otworów i detalu architektonicznego,
- konserwacja, restauracja, modernizacja oraz remont z maksymalnym zachowaniem substancji zabytku,
- zakaz lokalizacji urządzeń kolidujących z charakterem oraz funkcją obiektu i jego otoczeniem,
- uszczegółowienie w planach miejscowych warunków i zasad ochrony w tym: gabarytów, formy, detalu oraz zagospodarowania bezpośredniego otoczenia.

6. Zespoły cmentarne:

- zachowanie historycznej kompozycji obszarów, przede wszystkim poprzez zachowanie lokalizacji budowli związanych z funkcją terenu, rozmieszczenia kwater nagrobnych, małej architektury oraz form komponowanych zieleni

i starodrzewu,

- konserwacja zabytków architektury oraz sztuki sakralnej i nagrobnej,
- rewaloryzacja założeń zieleni,
- w przypadku cmentarzy zamkniętych wskazane jest przekształcenie w miejsca pamięci.

7. Stanowiska archeologiczne:

- zachowanie w przestrzeni wyodrębnionej formy stanowisk archeologicznych, w tym zakaz zabudowy.

III. Ustalenia dla obszarów i obiektów ujętych w ewidencji zabytków i wskazanych do ochrony w planach miejscowych:

- ustalenie ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego,
- utrzymanie obiektów w dobrym stanie technicznym bez naruszania ich wartości zabytkowej,
- uszczegółowienie w planach miejscowych warunków i zasad ochrony, w tym gabarytów, formy, detalu oraz zagospodarowania bezpośredniego otoczenia z uwzględnieniem linii zabudowy i innych wskaźników, jak powierzchni biologicznie czynnej, szerokości elewacji frontowej,
- prowadzenie wszelkich działań inwestycyjnych w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków, który określi zakres koniecznych do przeprowadzenia badań archeologicznych.

7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

I. Uchwała Nr XVI/II/2004 Rady Miejskiej w Dąbiu z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Dąbie, z wyłączeniem działki zabudowanej nr 1272 przy ul. Nadrzecznej;

§ 6 Granice i zasady zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie przepisów szczególnych;

1. Ustala się zabytkowe tereny (układ urbanistyczny oraz obiekty architektury i budownictwa, parki, cmentarze).

2. Wnioski konserwatorskie:

1) Na obszarze strefy ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego m. Dąbie obowiązuje:

- a) historyczne rozplanowanie,
- b) historyczna linia zabudowy,
- c) historyczna parcelacja (niezbędne zmiany wymagają uzgodnienia z konserwatorem zabytków),
- d) zachowanie zabytkowej zabudowy,
- e) zachowanie zabytkowej zieleni,
- f) zharmonizowanie nowych obiektów (zabudowa uzupełniająca, plombowa) z zabudową zabytkową w zakresie : skali, formy, materiału i kolorystyki,
- g) podporządkowanie nowych elementów wyposażenia ulic i placów (mała architektura, reklamy, nawierzchnie, oświetlenie itp.) układowi zabytkowemu;

2) Na terenie cmentarzy objętych ochroną konserwatorską obowiązuje:

- a) historyczne rozplanowanie,
- b) zachowanie zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodzenia,
- c) zachowanie zabytkowej zieleni;

3) Na terenie parku objętego ochroną konserwatorską obowiązuje:

- a) historyczne rozplanowanie,
- b) zachowanie zabytkowej zieleni;

4) Wszelkie zmiany planowane w obiektach i na obszarach objętych ochroną konserwatorską w odniesieniu do zabudowy i zieleni, podziałów geodezyjnych, prac ziemnych, zmian sposobu użytkowania i zagospodarowania terenu wymagają uzgodnienia Kierownika Delegatury Służby Ochrony Zabytków w Koninie, działającego z upoważnienia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

II. Uchwała Nr XVI/III/2004 Rady Miejskiej w Dąbiu z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego

gminy Dąbie;

§ 6 Granice i zasady zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie przepisów szczególnych;

1. Ustala się zabytkowe tereny objęte strefą "OW" - obserwacji archeologicznej i strefą "W" - ochrony reliktyw archeologicznych oraz obiekty architektury i budownictwa, parki, cmentarze, kapliczki.

2. Wnioski konserwatorskie:

1) Na terenach zespołów dworsko-parkowych objętych ochroną konserwatorską obowiązuje:

- a) historyczna parcelacja,
- b) zachowanie zabytkowej zabudowy,
- c) zachowanie zabytkowej zieleni,
- d) podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy,
- e) użytkowanie nie kolidujące z historyczną funkcją obiektu;

2) Na terenie cmentarzy objętych ochroną konserwatorską obowiązuje:

- a) historyczne rozplanowanie,
- b) zachowanie zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodzenia,
- c) zachowanie zabytkowej zieleni;

3) Na terenach strefy "OW" - obserwacji archeologicznej obowiązuje:

- a) prowadzenie wszelkiej działalności tylko pod archeologicznym nadzorem konserwatorskim,
- b) zawiadomienie służb konserwatorskich o planowanych pracach ziemnych;

4) Na terenach strefy "W" - ochrony reliktyw archeologicznych obowiązuje:

- a) zakaz wszelkiej działalności inwestycyjnej;

5) Wszelkie zmiany planowane w obiektach i na obszarach objętych ochroną konserwatorską w odniesieniu do zabudowy i zieleni, podziałów geodezyjnych, prac ziemnych, zmian sposobu użytkowania i zagospodarowania terenu wymagają uzgodnienia Kierownika Delegatury Służby Ochrony Zabytków w Koninie, działającego z upoważnienia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu ograniczenia w użytkowaniu wynikające z przepisów szczególnych.

III. Uchwała Nr X/77/2015 Rady Miejskiej w Dąbiu z dnia 29 września 2015 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbie oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Dąbie – Etap III.

§ 12.1. Tereny objęte planem: cały teren przedstawiony na załączniku nr 20 w obrębie Rzuchów oraz cały teren przedstawiony na załączniku nr 22 w obrębie Rzuchów, znajdują się w strefie ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, w granicach strefy ustala się ochronę konserwatorską. Podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych zgodnie z przepisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

IV. Uchwała Nr XVI/138/2016 Rady Miejskiej w Dąbiu z dnia 30 marca 2016 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbie oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Dąbie – Etap IV.

§ 12.1. Na terenach objętych planem nie występują obiekty zabytkowe oraz relikty archeologiczne. 2. Obejmuje się ochroną, jako dobro kultury współczesnej obelisk ku czci św. Huberta oraz pamięci zmarłych myśliwych i leśników, znajdujący się w Dąbiu na terenie ZL, przedstawionym na załączniku graficznym nr 1. Zakazuje się likwidacji obelisku. Dopuszcza się zmianę jego usytuowania w obrębie objętego planem terenu oznaczonego symbolem ZL, dopuszcza się przebudowę, rozbudowę miejsca pamięci na zasadach i o parametrach dotyczących terenu ZL.

V. Uchwała Nr XXIV/194/2016 Rady Miejskiej w Dąbiu z dnia 28 grudnia 2016 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbie oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Dąbie – Etap V.

§ 12. 1. Teren objęty planem przedstawiony na załączniku nr 15 znajduje się na terenie wpisanym do rejestru zabytków historycznego układu urbanistycznego miasta Dąbie z XV-XIX w. (Nr 409/Wlkp/A z 1.09.2006 r.). Planowane zagospodarowanie terenu powinno być zharmonizowane z zabytkowym otoczeniem. Podziały geodezyjne, zmiany sposobu użytkowania i zagospodarowania terenu, wszelkie roboty budowlane wymagają przestrzegania przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, na terenie historycznego układu urbanistycznego wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

VI. Uchwała Nr XXXVIII/317/2018 Rady Miejskiej w Dąbiu z dnia 20 lutego 2018 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbie oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Dąbie – Etap VI.

§ 12. 1. Teren objęty planem przedstawiony na załączniku nr 6 znajduje się na terenie wpisanego do rejestru zabytków historycznego układu urbanistycznego miasta Dąbie z XV-XIX w. (Nr 409/Wlkp/A z 1.09.2006 r.). Planowana zabudowa oraz zagospodarowanie terenu powinny być zharmonizowane z zabytkowym otoczeniem. Ustala się zachowanie jednorodnego wyglądu obiektów małej architektury, zastosowanie estetycznych elementów urządzenia.

2. Na terenie objętym planem przedstawionym na załączniku nr 6 wymagane jest przestrzeganie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

3. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, na terenie historycznego układu urbanistycznego wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych zgodnie z przepisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

4. Na terenie RM objętym planem przedstawionym na załączniku nr 10 w obrębie Rzuchów znajduje się ogrodzona drewniana kapliczka, którą obejmuje się ochroną konserwatorską zgodnie z przepisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dopuszcza się remont kapliczki.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

7.3 Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym

terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia. Burmistrz Dąbia opracował gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych w 2020 r. Plan ten będzie corocznie aktualizowany.

8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków

CHEŁMNO - KOŚCIÓŁ PAR. P.W. NARODZENIA NMP

Wzniesiony na miejscu poprzedniej świątyni drewnianej z 1779 r., która spłonęła. Obecny kościół p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny został wzniesiony w 1875 r., konsekrowany w 1887 r. Murowany, otynkowany, wzniesiony w stylu neogotyckim, oszkarpowany, jednonawowy z prezbiterium zamkniętym wielobocznie, na planie prostokąta z kwadratową w planie wieżą na osi od strony północno-wschodniej. Do prezbiterium przylegają po obu stronach kwadratowe w planie pomieszczenia, zakrystia i magazynki. Nawa przykryta dachem dwuspadowym, prezbiterium dwuspadowym przechodzącym na zamknięciu w namiotowy, przybudówki dachami pulpitowymi. Dachy kryte blachą. Wieża trójkondygnacyjna zwieńczona czworobocznym hełmem ze ściętymi narożnikami, z ośmioboczną latarnią. W kalenicy dachu na zakończeniu nawy sześcioboczna sygnaturka. W latach 90. XX w. przebudowano prezbiterium i pomalowano elewacje, zaś w latach 2003-2009 przeprowadzono gruntowny remont. Kolejne remonty w latach 2006-2010 objęły: wzmocnienie konstrukcji fundamentów, remont więźby dachowej, remont murów, wykonanie kanału osuszającego, wymianę rynien i rur spustowych, obróbek blacharskich, naprawę schodów zewnętrznych.

CHEŁMNO – HISTORYCZNY OBÓZ ZAGŁADY

Niemiecki obóz zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem był miejscem największego ludobójstwa na terenie Wielkopolski w czasie II wojny światowej,

a zarazem pierwszym obozem zagłady na okupowanych przez III Rzeszę ziemiach polskich. Został założony w grudniu 1941 r. w celu eksterminacji Żydów i Romów zamieszkujących obszar utworzonego na terenie m.in. części Wielkopolski i ziemi łódzkiej Okręgu Rzeszy Warthegau. Szacunkowe liczby zamordowanych tam Żydów zawierają się między 152 a 350 tysięcy ofiar (za najbardziej prawdopodobną przyjmuje się liczbę ok. 200 tysięcy). Pozostałości budynków, urządzeń oraz dołów grzebalnych stanowią materialne świadectwo barbarzyństwa hitlerowskich Niemiec, których zbrodnie kładą się odczuwalnym do dziś cieniem na okolicznym krajobrazie kulturowym.

Pierwszy transport Żydów dotarł do Chełmna nad Nerem 8 grudnia 1941 roku. Do masowej i natychmiastowej eksterminacji wykorzystywano zabudowania tutejszego dworu i jego folwarku. Większość mieszkańców wsi Chełmno została z niej wysiedlona. Po przywiezieniu ofiary były informowane, że będą kierowane do pracy. Nakazywano im rozebrać się do naga, a następnie po przejściu przez główny trakt dworu kierowano je do stojących po drugiej stronie budynku, specjalnie w tym celu skonstruowanych samochodów-komór gazowych, do których wnętrza odprowadzano spaliny. Następnie ofiary przewożono do pobliskich, odległych o 4 km Lasów Rzuchowskich, gdzie ich ciała grzebano w dołach o długości od 60 do 230 metrów. Ludzie ginęli zagazowywani w drodze na cmentarzysko. W pierwszej kolejności Niemcy wymordowali Żydów z okolicznych gett wschodniej Wielkopolski i ziemi łódzkiej. Od stycznia 1942 r. eksterminowali również Romów, przywożonych z utworzonego dla nich jesienią 1941 r. obozu (Ziegeunerlager) w Łodzi. Jako następni zostali poddani zagładzie mieszkańcy getta łódzkiego wraz z przesiedlanymi do niego od jesieni 1941 r. Żydami z Niemiec, Czech oraz Austrii. Latem 1942 r. ciała pomordowanych złożone w masowych grobach zaczęły się rozkładać, co Niemcy uznali za zagrożenie epidemią. Transporty zostały wstrzymane, rozpoczęto ekshumację, a następnie kremację zwłok w polowych krematoriach. W marcu 1943 r. podjęto decyzję o likwidacji obozu. W celu zatarcia śladów wysadzono wówczas dwór w Chełmnie oraz krematoria w Lesie Rzuchowskim.

Od lata 1944 r. Niemcy wznowili eksterminację Żydów bezpośrednio w Lasach Rzuchowskich, w których zbudowano baraki oraz prowizoryczne krematoria. Zwłoki palono również w ogniskach. Niezwęglone fragmenty kości były mielone i wywożone w workach, a następnie wrzucane ukradkiem do rzeki Warty. Po przyjęciu 10 transportów z ponad 7 tys. Żydów przywiezionych z getta łódzkiego eksterminację przerwano w lipcu 1944 r., zachowując w Chełmnie nad

Nerem załogę niemieckiego Sonderkommando wraz z grupą 47 więźniów przetrzymywanych w zachowanym spichlerzu folwarcznym. W nocy z 17 na 18 stycznia 1945 r. w trakcie rozstrzeliwania przez Sonderkommando ostatnich więźniów, w spichlerzu wybuchł bunt. W odpowiedzi Niemcy podpalili go wraz z osadzonymi w nim Żydami.

Na terenie zespołu dworskiego mieści się obecnie siedziba Muzeum byłego niemieckiego obozu zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem – Oddziału Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie. Pozostałością dworu otoczonego dawniej starodrzewem i zabudowaniami gospodarczymi są jego fundamenty, jako jedyne ocalałe po wysadzeniu go przez Niemców w czasie likwidacji obozu, oraz spichlerz. W wyremontowanym spichlerzu prezentowane są autentyczne przedmioty pochodzące z obozu odnalezione w czasie prac archeologicznych prowadzonych w latach 1997-2004 w Chełmnie oraz latach 1986-1987 i 2003-2004 w Lesie Rzuchowskim rzeczy osobiste, przedmioty kultu religijnego, fragmenty odzieży i obuwia.

Zespół zachowany w dobrym stanie; wyremontowano spichlerz, uporządkowano zieleń, zagospodarowano teren (trawniki, chodniki), w latach 2018-2019 zabezpieczono i zakonserwowano relikty ruin dworu i piwnicy (ziemiarki), wykonano kładkę dla pieszych nad częścią fundamentów dworu, instalację drenażową, teren oświetlono i ogrodzono.

Las Rzuchowski jest niewielkim kompleksem leśnym położonym przy drodze prowadzącej do Koła, kilka kilometrów na północ od Chełmna nad Nerem. Już w 1939 r. rozstrzeliwano w nim polskich zakładników w ramach operacji Tannenberg. Na terenie tej części obozu znajdują się zbiorowe mogiły ofiar, fundamenty krematorium, lapidarium gromadzące macewy pochodzące z okolicznych, zlikwidowanych przez Niemców w czasie II wojny światowej cmentarzy żydowskich, budynek administracyjny Muzeum oraz pomniki wzniesione po II wojnie światowej. Spośród tych ostatnich na szczególną uwagę zasługuje monumentalny pomnik w formie leżącego graniastosłupa wpartego na piramidach zbudowany w 1964 r. proj. plastyka J. Stasińskiego oraz arch. J. Buszkiewicza z płaskorzeźbą z przedstawieniem figuralnym oraz wrytym fragmentem listu jednego z więźniów: *„Wzięto nas od starca do niemowlęcia między miastem Koło a Dąbie. Wzięto nas do lasu i tam nas gazowano i rozstrzeliwano i palili... Otóż prosimy aby nasi przyszli bracia ukarali naszych morderców. Świadców naszego gnębienia, którzy mieszkają w tej okolicy jeszcze raz prosimy o rozgłoszenie tego morderstwa po całym świecie...”*

Pomnik zachowany w dobrym stanie remontowany w latach 2018-2019; remont dachu, oczyszczenie ścian monumentu, naprawa wnętrza komór żelbetowych, remont elewacji, konserwacja płaskorzeźby z przedstawieniem figuralnym.

DĄBIE – ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA BISKUPA

Obecny kościół wzniesiony został w latach 1807–1809 według projektu architekta Hilarego Szpilowskiego, na zrębach murów poprzedniej, wystawionej przez Celestyna Dunina, siedemnastowiecznej świątyni, spalonej w 1793 r. Świątynię gruntownie odremontowano po zniszczeniach wojennych w 1948 r. Budynek murowany, otynkowany, jednonawowy na planie prostokąta z węższym, prosto zamkniętym prezbiterium na planie kwadratu, od zachodu. Od południa kwadratowa w planie zakrystia, od północy symetrycznie magazynek. Elewacja zachodnia i szczyt o charakterze barokowym, okna ostrołukowe. Nawa od wchodu zamknięta szczytem, przykryta dachem dwuspadowym, prezbiterium trzyspadowym, przybudówki – zakrystia i magazynek jednospadowymi. Na dachu w miejscu połączenia nawy z prezbiterium sygnaturka zwieńczona ośmiobocznym hełmem. W 1979 r. wymieniono pokrycie dachu na blachę miedzianą. W latach 2003-2009 przeprowadzono prace remontowe: wzmocniono fundamenty oraz mury kościoła, wymieniono uszkodzone elementy więźby dachowej oraz je wzmocniono, naprawiono konstrukcję sygnaturki, naprawiono i udrożniono kanały odprowadzające wodę deszczową przy kościele, wymieniono stolarkę okienną.

Obok świątyni znajduje się murowana dzwonnica z ok. 1810 r., dwukondygnacyjna, nakryta dachem dwuspadowym pokrytym blachą, zbudowana na planie prostokąta z przesklepionym otworem bramnym na osi, po obu bokach bramy głębokie wnęki otwarte do wnętrza działki przykościelnej, nad nimi i bramą pomieszczenie z dzwonami. Po remoncie, zachowana w dobrym stanie.

DĄBIE – KOŚCIÓŁ EWANGELICKO-AUGSBURSKI

Pierwszy kościół ewangelicki w Dąbiu wzniesiono w latach 1801-1806. Inicjatorem jego budowy był Johann Georg Hörning, pastor z Władysławowa, pełniący od 1800 roku opiekę duszpasterską nad mieszkańcami Dąbia. Budowniczym był Johann Becker. Obecny neogotycki wygląd budowli jest efektem przebudowy dokonanej w 1905 roku. Zbudowano m.in. efektowny portal ozdobiony trójkątną wimpergą, jak również wyposażono w witraże okna ostrołukowe. Całość zwieńczono wieloboczną wieżą z ostrosłupowym,

blaszanym hełmem. Budynek murowany, oszkarpowany, na planie wydłużonego prostokąta z prezbiterium zamkniętym wielobocznie, do północno-zachodniego boku prezbiterium przylega zakrystia. Wnętrze jednonawowe z emporami wspartymi na murowanych słupach, od wschodu kwadratowa w planie wieża, po jej obu stronach pomieszczenia ze schodami na balkony. Nakryty dachem dwuspadowym przechodzącym w zachodniej części w dach namiotowy, pokryte blachą. Od lat powojennych do obecnej chwili kościół jest nieużytkowany. Obiekt jest własnością prywatną. Nowy właściciel przeprowadził w 2015 r. gruntowny remont elewacji kościoła. Obecnie w partii przyziemia rozległe zawilgocenia.

DĄBIE – SYNAGOGA, ob. budynek mieszkalny

Obiekt wzniesiony w 1885 r., murowany, tynkowany, dwukondygnacyjny, niepodpiwniczony, z nieużytkowym poddaszem, zbudowany na planie wydłużonego prostokąta z szerokimi, płytkimi ryzalitami na osiach dłuższych ścian, od zachodu na osi mocno wysunięty przed lico ściany ryzalit, w którym główne (obecnie) wejście do budynku. Całość przykryta dachem dwuspadowym pokrytym papą. Elewacje rozczłonkowane płytkimi ryzalitami i licznymi pilastrami (między otworami okiennymi) oraz gzymsami. Elewacje szczytowe trójosiowe, wschodnia z płytkim ryzalitem na osi, trzema arkadowymi wnękami na drugiej kondygnacji zwieńczonym trójkątnym szczytem. Z prawej strony murowana brama przejazdowa zwieńczona arkadą. W okresie powojennym obiekt nieużytkowany. Po remoncie i przebudowie w 1961 r. użytkowany jako budynek mieszkalny. Utrzymany w dostatecznym stanie. Od 2001 r. jest własnością Gminy Wyznaniowej Żydowskiej we Wrocławiu.

DĄBIE – RATUSZ

Wzniesiony w latach 1811-1814 r. w stylu klasycystycznym. Budynek dwukondygnacyjny, podpiwniczony, murowany, tynkowany, na planie zbliżonym do kwadratu z centralnie usytuowaną wieżą na planie koła, z dwoma wolnostojącymi parterowymi pawilonami z dachami przesłoniętymi murkami attykowymi. Od frontu wgłębiony w lico dwukondygnacyjny portyk dwukolumnowy w wielkim porządku, kolumny z bazami i głowicami w porządku zbliżonym do doryckiego, na piętrze między kolumnami balkon. Całość przykryta czterospadowym dachem krytym dachówką, z facjatą na osi od strony południowej (nad portykiem) nakrytą dachem dwuspadowym. Wieża przykryta płaską kopułką, dookoła której taras widokowy z metalową balustradą. Ratusz jest siedzibą Urzędu Miejskiego w Dąbiu. Po remoncie kapitalnym przeprowadzonym w 2019 r. obiekt w bardzo dobrym stanie.

DĄBIE – DOMY MIESZKALNE

DOM, ul. Kolska 3

Dom usytuowany w południowej pierzei ulicy, wzniesiony w 1826 r. (data nad wejściem). Murowany, otynkowany, założony na planie prostokąta, parterowy, podpiwniczony z użytkowym poddaszem, nakryty wysokim dachem dwuspadowym z naczółkami. Dach kryty dachówką cementową (od ulicy) i papą (od podwórza). Na osi elewacji frontowej czterokolumnowy portyk akcentujący główne wejście do budynku. W połaci dachu facjata zwieńczona trójkątnym szczytem. Budynek w złym stanie technicznym (spękane ściany, zawilgocone mury, odparzone, odpadające tynki, nieszczelne pokrycie dachu, brak rynien i rur spustowych). Własność prywatna.

DOM, ul. Kolska 4 a

Dom usytuowany w północnej pierzei ulicy, wzniesiony w 1 poł. XIX w. Murowany, otynkowany, założony na planie prostokąta, parterowy, podpiwniczony z użytkowym poddaszem. Dach naczółkowy kryty dachówką cementową. Na osi elewacji frontowej czterokolumnowy portyk wtopiony w bryłę budynku. Budynek jest własnością prywatną, utrzymany w dostatecznym stanie.

DOM, ul. 1 Maja 2

Dom usytuowany w zwartej zabudowie, we wschodniej pierzei ulicy. Wzniesiony w pocz. XIX w. Budynek na planie prostokąta, murowany, otynkowany, parterowy, częściowo podpiwniczony z nieużytkowym poddaszem. Dach dwuspadowy kryty papą. W części północnej elewacja i wnętrze przebudowane, zaadaptowane na cele handlowe. Budynek jest własnością prywatną, zachowany w dostatecznym stanie.

DOM, ul. Plac Mickiewicza 8

Dom usytuowany w północnej pierzei rynku, w narożniku z ul. 1 Maja, szczytowo do rynku. Zbudowany w pocz. XIX w. Murowany, na planie prostokąta, parterowy, częściowo podpiwniczony, z użytkowym poddaszem. Dach dwuspadowy z naczółkiem od strony południowej kryty blachą. We wschodniej połaci dachu szeroka dwuosiowa facjata. Elewacja południowa przebudowana, wnętrze zaadaptowane na cele handlowe. Stan zachowania dostateczny. Własność prywatna.

KARSZEW – ZESPÓŁ PAŁACOWY

Pałac wzniesiony w 1876 r., w stylu neoklasycystycznym, dla ówczesnego właściciela Michała Okszy-Orzechowskiego. Budynek murowany z cegły ceramicznej, tynkowany, podpiwniczony, dwukondygnacyjny. Zbudowany na

planie prostokąta z mocno wysuniętym ryzalitem na osi od strony południowej i północnej, od wschodu prostokątna w planie przybudówka, od zachodu galeria podcieniowa przykryta dachem wspartym na słupach, zamknięta po stronie południowej widokowym tarasem na planie połowy okręgu, ryzalit akcentujący osiowość kompozycji wyższy od skrzydeł bocznych, zwieńczony po obu stronach trójkątnymi szczytami. Od północy na osi wejście główne, nad nim wspornikowy balkon, od południa obszerny taras na całej szerokości ryzalitu z szerokimi reprezentacyjnymi schodami do ogrodu. Ryzalit przykryty dachem dwuspadowym, skrzydła boczne dachami trójspadowymi, przybudówka po stronie wschodniej jednospadowym. Bogaty detal architektoniczny (naczółki, profilowane gzymsy, płyciny, profilowane opaski okienne, pilastry). Obiekt po kapitalnym remoncie na cele hotelowo-rekreacyjne, obecnie nieużytkowany.

Oficina z 2 poł. XIX w., murowana z cegły na kamiennym fundamencie, ściany tynkowane. Budynek parterowy, niepodpiwniczony, wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta. Dach naczółkowy kryty dachówką ceramiczną. Na osi elewacji frontowej dwukolumnowy portyk. Otwory okienne w profilowanych opaskach, naroża ujęte lizenami. Budynek po kapitalnym remoncie.

Park założony w stylu krajobrazowym o pow. ok. 7 ha, z zachowanymi alejami: lipową, dębową i kasztanową. Układ przestrzenny w znacznej części zatarty, zachowany liczny starodrzew i układ wodny. W parku prowadzone są podstawowe prace porządkowe i pielęgnacyjne, choć całość wymaga rewaloryzacji.

Zespół pałacowy jest własnością prywatną.

LISICE – ZESPÓŁ DWORSKI

Dwór zbudowany ok. połowy XIX w., rozbudowany w okresie międzywojennym o część wschodnią. Część zachodnia drewniana, otynkowana, na planie prostokąta, parterowa, niepodpiwniczona, nakryta dachem dwuspadowym. Na osi elewacji frontowej dwukolumnowy ganek nakryty dwuspadowym daszkiem. Od wschodu skrzydło dwukondygnacyjne w postaci ryzalitu z przylegającą wieżą na planie kwadratu w narożniku północno-wschodnim nakrytą dachem namiotowym. Część wschodnia murowana, otynkowana, podpiwniczona. Dachy kryte gontem. Otwory okienne pierwszej kondygnacji skrzydła wschodniego zamknięte łukiem pełnym w opaskach. Obiekt zachowany w bardzo dobrym stanie.

Park założony w stylu krajobrazowym w 2 poł. XIX w. Zachowany układ kompozycyjny, liczny starodrzew (lipy, dęby, jesiony, kasztanowce, graby), staw

w północno-wschodniej części założenia. Obiekt po rewaloryzacji w bardzo dobrym stanie.

Zespół dworski jest własnością prywatną.

9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, które zwłaszcza w sytuacji złego zabezpieczenia zabytku mogą doprowadzić do fizycznej destrukcji obiektu.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W zabytkowych parkach przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (zespoły budowlane oraz układy urbanistyczne) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miasta. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

10.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta/burmistrza gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Gmina Dąbie wykonała gminną ewidencję zabytków nieruchomości w 2007 r. W roku 2017 gminna ewidencja zabytków została zaktualizowana i przyjęta zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661 ze zm.).

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomości obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomości o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, do końca 2021 r. zostanie wykonana gminna ewidencja zabytków archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana

i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

10.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez miasto,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „*Programu opieki nad zabytkami gminy Dąbie na lata 2020-2023*” oraz sprawozdań z ich realizacji na stronie internetowej Urzędu Miejskiego,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- opracowanie systemu informacji wizualnej w postaci ujednoliconych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- udział w cyklicznych imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,
- popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków.

10.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- określenie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy Dąbie,
- planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy Dąbie,
- określenie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
- kontynuacja działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni miejskiej i wiejskiej (nowe nawierzchnie, kompozycje roślinne, ławki, oświetlenie),
- zagospodarowanie zielenią terenu wokół ratusza w Dąbiu,
- systematyczne prace porządkowe i pielęgnacyjne na terenie parku miejskiego; uzupełnianie zieleni parkowej nowymi nasadzeniami drzew i krzewów ozdobnych,
- wydzielenie określonych kwot na coroczne, prawidłowe, utrzymanie ratusza, będącego siedzibą Urzędu Miejskiego,
- podejmowanie działań o dofinansowanie prac przy zabytkach będących własnością Gminy z funduszy zewnętrznych,
- nawiązanie współpracy z Wielkopolskim Stowarzyszeniem na Rzecz Ratowania Pamięci FRYDHOF przy porządkowaniu nieczynnych cmentarzy ewangelickich.

10.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. kamieniarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo,
- prowadzenie prac porządkowych przy zabytkowych założeniach zieleni w ramach programu aktywizacji osób bezrobotnych,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną.

10.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu z każdym rokiem stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. W świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki szczególnie poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięć życiu poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczyściego krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce. Szczególnie szlaki turystyczne stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału, zaś istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które przebiega.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy Dąbie, poprzęplatanej dolinami rzecznyymi i lasami, łąkami i polami, ze szczególnie cennymi terenami objętymi ochroną przyrodniczą, bogata flora i fauna, dostępność komunikacyjna, położenie na styku województw, brak uciążliwego przemysłu, zróżnicowany przekrój stylów architektonicznych utrwalonych w budowlach rezydencjonalnych i sakralnych różnych wyznań, bogactwo małej architektury sakralnej, miejsca pamięci o znaczeniu ponadregionalnym, kultywowanie miejscowych zwyczajów i tradycji przez Stowarzyszenie Kobiet Wiejskich Wsi Zalesie i kultura ludowa

pielęgnowana przez zespół folklorystyczny Nadnerzanki, zanikające już w pejzażu wiejskim historyczne budownictwo drewniane, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego, założenie urbanistyczne Dąbia ze zrewitalizowanymi obecnie płytą rynku i klasycystycznym budynkiem ratusza, ślady wielokulturowości, historyczne i znane postaci np. pełniący po powstaniu listopadowym funkcję burmistrza Gedeon Goedel czy przedwojenny literat, burmistrz i inicjator budowy pierwszego gimnazjum Edmund Czapliński, zamordowany przez hitlerowców przedwojenny sekretarz gminy Stanisław Kaszyński lub współczesny artysta o światowej renomie Janusz Kapusta, stanowią niewątpliwie atut turystyczno – poznawczy. Gmina jest też integralnie powiązana z gminami sąsiednimi, a współpraca czy to w ramach inicjatywy Lokalnej Organizacji Turystycznej w Łęczycy pn. „Centralny Łuk Turystyczny”, czy z LGD „Solna Dolina”, promujących m.in. dziedzictwo kulturowe i inne atrakcje turystyczne gmin członkowskich, przynosiła i przynosi wymierne korzyści. Ma to ogromne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania tak gospodarki, jak i wszelkich przejawów społecznej aktywności mieszkańców gminy, co już się przełożyło m.in. na wyznaczenie nowych szlaków: patriotycznego, sakralnego i przyrodniczego. Na terenie gminy przecinają się ponadlokalne szlaki turystyczne, stanowiące formę związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Szlaki te, tworzące system o dużym ładunku dydaktycznym, obejmują najciekawsze krajobrazowo tereny i obiekty zabytkowe, wymienione w poprzednich rozdziałach. Warto wymienić m.in.:

- „*Nadwarciański Szlak Rowerowy*”, długości 257 km, należący do Wielkopolskiego Systemu Szlaków Rowerowych, jego odcinek wschodni koloru niebieskiego, utworzony w 2005 r., wiedzie od Poznania do zbiornika retencyjnego Jeziorsko. Prawie na całej długości trasa biegnie nadwarciańskimi wałami i łęgami, które leżą w obszarze NATURA 2000 „Dolina Środkowej Warty”, z unikalną florą i fauną. Na terenie gminy przebiega m.in. przez Majdany, Rzuchów, Chełmno. We wsi Majdany od tego szlaku odchodzi do pomnika b. Obozu Zagłady Chełmno w Lasach Rzuchowskich szlak czerwony.
- „*Szlak Wschodnioeuropejskiego Frontu I Wojny Światowej na Ziemiach Polskich*” (samochodowy, obejmuje oprócz miejscowości powiatu kolskiego, w tym Chełmno, powiaty łęczycki, poddębicki i pabianicki).

- *Szlak rowerowy, niebieski*, relacji: Koło - Zawadka - Rzuchów - Majdany - Ladorudzek - Tarnówka - Grzegorzew - Stellutyszki - Powiercie - Zawadka – Koło.
- *Szlak patriotyczny*, dł. ok. 23 km: Grabów – Besiekiery – Pieczew – Dąbie – Chełmno - Rzuchów, obejmujący na terenie gminy m.in. obóz masowej zagłady w Chełmnie nad Nerem i Lapidarium w Dąbiu.
- *Szlak przyrodniczy*, obejmujący użytek ekologiczny Dąbskie Błota, który z uwagi na walory przyrodnicze został włączony w europejską sieć ochrony ekosystemów Natura 2000.
- *Szlak sakralny*, obejmujący w Dąbiu: kamień, na którym zgodnie z legendą święty Bogumił pozostawił odcisk swojej stopy, kościoły katolicki i ewangelicko-augsburski, zbór baptystów oraz synagogę.
- ❖ *Czerwony Szlak Tranzytowy*, należący do Łódzkiej Magistrali Rowerowej, wiedzie przez: Parzęczew – Topola Katowa – Borki – Łęczycza – Topola Królewska – Dąbie – Siedlec – Goszczynno – Drzykozy – Mazew – Łubno – Głogowa – Dąbrowice do Chodcza na Pojezierzu Kujawskim (woj. kujawsko – pomorskie).

Istniejące szlaki nie wyczerpują możliwości wytyczenia kolejnych. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść nowy produkt turystyki, np. szlak tematyczny związany z zanikającą już zabudową drewnianą i glinianą; szlak śladem potyczek powstania styczińskiego i wojen światowych; szlak kulturowy – np. dziedzictwa żydowskiego i ewangelickiego. Tereny Natura 2000 zachęcają do utworzenia szlaku konnego, tras nordic walking czy ścieżki dydaktycznej, jako źródło wiedzy związanej z występującymi tutaj ekosystemami i np. prezentowanymi na fotogramach okazami chronionej flory i fauny oraz zbudowania wież do obserwacji ptaków dla tzw. birdwatcherów. W związku z licznie występującymi w gminie kapliczkami i krzyżami przydrożnymi, mogłaby powstać trasa, która uwzględniałaby te niewielkie, o różnej formie architektonicznej budowle kultowe, a które mocno są splecione z polską kulturą i obyczajowością oraz świadczą nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej. Warte rozważenia jest zaakcentowanie w przestrzeni publicznej faktu urodzenia w Zalesiu Janusza Kapusty, z uwzględnieniem jego prac, m.in. rozpoznawalnej w świecie bryły K-dronu. Gmina mogłaby także wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawami odkrywców, warsztatami edukacji

regionalnej i aktywnego wypoczynku. Ta atrakcyjna forma zwiedzania, niewymagającą inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie, łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność poczynając od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość np. wykorzystując rocznice historycznych wydarzeń czy historyczne postaci, lokalnych bohaterów, zasoby kulturowe i ślady współistnienia mieszkańców wielu wyznań, itp. To tylko niektóre z możliwości wypromowania tych terenów, które pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż jej perspektywy rozwojowe wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych.

Przy pomocy organizacji pozarządowych, w porozumieniu z właścicielami nieruchomości i wojewódzkim konserwatorem zabytków, wskazane byłoby wykonanie tablic informacyjnych i umieszczenie ich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych w gminie.

Agroturystyka, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne i jej realizacji w terenie np.: "Pod Bocianim Gniazdem" w Lutomirowie, „Zakątek” w Tarnówce, a także w Dąbiu, Gaju czy Cichmianie, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy miejskiej. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców miasta w celu wywołania w nich

pożądanych zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Dąbie wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Miejskiej (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Miejskiego zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Miejskiej. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez gminę.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością gminy miejskiej,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami

polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;

- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomości i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <http://www.mkidn.gov.pl>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na

wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Witryna internetowa: <http://www.mswia.gov.pl>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie

historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.bjp.umww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające na:

- 1) pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów,
- 2) usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia,
- 3) przygotowaniu gruntu pod nasadzenia,
- 4) zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia,
- 5) wykonaniu trawników,
- 6) czyszczeniu lub modernizacji zbiorników wodnych i cieków,
- 7) pracach związanych z budową lub modernizacją ciągów komunikacyjnych (alejek), obiektów małej architektury (wyłącznie: ławki, kosze na śmieci, tablice edukacyjne),
- 8) zakupie, montażu i instalacji oświetlenia parkowego.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in.

- 1) Programu Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne, ochrona zdrowia oraz dziedzictwo kulturowe. Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.
- 2) Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego 2014 - 2020. Program składa się z 10 Osi Priorytetowych. W ramach Osi priorytetowej

IV. Środowisko, Działanie 4.4. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego, wyznaczono następujące poddziałania oraz cele:

Poddziałanie 4.4.1. Inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu;

Poddziałanie 4.4.2. Wydarzenia kulturalne;

Poddziałanie 4.4.3. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego w ramach ZIT i OSI.

Cel tematyczny: Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami;

Priorytet inwestycyjny: 6 c Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Cel szczegółowy działania: Zwiększona atrakcyjność obiektów kultury regionu poprzez interwencje skierowane na inwestycje chroniące ich stan.

3) Programu rozwoju Obszarów Wiejskich 2014 - 2020. Wsparcie finansowe można uzyskać w ramach działania pn. „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego”, poddziałanie „Badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej”.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.